

MORTORPS HEMBYGDSFÖRENING

Informationsblad nr. 7

Medlemsantal 1998 225 st

September 1999

Adress: Kerstin Jonmyren, Nabovägen 16, 388 93 LJUNGBYHOLM Tel: 0480 341 21. Postgiro: 169 68 20-8

Förebo skola läsåret 1922 - 1923, klasserna 2, 4 och 6.

Fotot utlånat av Vera Redin, Lisabo

Kära sockenbor!

Alla har vi erfarenheter och minnen av vår skoltid, somliga roliga och positiva, andra tyvärr motsatsen. Intressera alla bör därför temat i detta nummer av bladet göra. Vi har ägnat i stort sett hela numret åt just skolans och lärarnas historia. Det är ett omfattande ämne och därför har också tidningen blivit ovanligt diger, både jämfört med tidigare nummer och med kommande.

Helmer Johanssons hågkomster från skoltiden i Betekulla skola har tecknats ner av Ingrid Johansson i Igersdela. Laila Gustafsson har minnen från Mortorpsolympiaden, välkänd för alla som gick i skolan här på 1940- och 50-talen. Undertecknad har sammanställt en historik över skolan i socknen, liksom kring lärarna och deras familjer, och Björn Jaensson har bidragit med foton på många av dessa personer, likaså med skolfoton.

Tilläggs kan för övrigt att Björn utför ett mycket viktigt dokumentationsarbete inför framtiden med

(Forts. på sidan 2)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Gerdas recept Ägg-gröt.....	3
Gökottan	3
Han levde över tre sekel.	4
Berättelse av Gunnar Nordstrand	5
Helmer Johansson Igersdela berättar	6
Skolans utveckling i Mortorps socken	8
Mortorps olympiaden	15
Läsordning 1917 - 1918.....	16
Betygssystem	17
Till barndomens ängder går minnen i mängder ..	18
Lärare i Mortorps socken.....	23

REDAKTIONSKOMMITTÉN för bladet är:

Björn Jaensson, Gunnel Eriksson, Laila Gustafsson, Lena Betelid, Ingrid Johansson, Evald Olsson.

Adressen är: Björn Jaensson, Såningsmannav. 13, 388 93 LJUNGBYOLM.

Till barndomens ängder går minnen i mängder.

Helmer Johansson, Igersdela, berättar om sin skoltid i Betekulla skola

Det jag nu ska berätta är om skoltiden, kanske berör jag mest åren mellan 1914 - 1919. En person som jag särskilt kommer att återropa är vår folkskollärare som fanns på den tiden, Josef Hellström. Han var född i Pilsmåla och uppfostrad där, kom sedan till Härnösand och fick där sin utbildning. I slutet av 1800-talet fick han lärarplatsen i Betekulla som han sedan hade fram till 1930. Han köpte en gård mitt emot skolan i Betekulla, den som nu Assar Arvidsson äger. Senare köpte han en gård i Källebäck och som pensionär flyttade han dit. Han bodde där i en sidobyggnad till huvudbyggnaden. Då kom han ofta hem till Elin och mig. (Vi hade ju tidigare haft honom som lärare båda två.) Han pratade gärna om sina upplevelser och hur det kom sig att han blev lärare och olika ting. Redan som pojke, när han gick och vallade får i Pilsmåla, så tänkte han att han skulle bli talare. Han gick upp på en sten, han hade fåren omkring sig, men tänkte sig att han hade en publik omkring sig. Så höll han tal till fåren. Det var begynnelsen av hans bana. Nu återgår jag till Betekulla, som min redogörelse mest kommer att handla om. Hans kollega i småskolan, det var Charlotta Larsson. Även hon kom direkt från utbildningen och var lärare i Betekulla i över 40 år. Hon var också, liksom Josef Hellström, kan jag säga, en originell person. Som gammal ungdom så kan det bli en särskild prägel. Josef Hellström däremot gifte sig med en bygdens dotter och de hade då bostad i skolan i den del som vetter åt vägen. Det föddes sju barn, fem flickor och två pojkar. Som jag nämnde förut så köpte han tidigt gården mitt emot, en mycket vacker byggnad, den låg ganska högt men den var inte inredd och inte inredd Hellström den heller under sin tid. (Alltså bodde han aldrig i det huset.) Däremot anlade han en mycket bra och vacker fruktträdgård. Han var en utomordentligt skicklig trädgårdsmästare. För oss skolbarn var det en upplevelse, att kanske på eftersommaren eller höstsidan få komma in där några timmar och ta och äta av vilka frukter vi ville. Det var som ett paradiset. Man var ju inte bortskämd på den tiden. Det var fin frukt han hade, absolut första klass. Men för att återgå till hans person, han var mycket mångsidig. Fast som lärare var han alldeles för hetlevrad, så jag har många, många obehagliga minnen av hans förnedrande åga. Men det var vad som tillämpades på den tiden. Å andra sidan så var det en del hårdföra grabbar så hur det skulle ha gått med dagens disciplin, som ju knappast finns, det är mycket svårt att säga. Hur som helst han hade en oerhörd muskelstyrka i sin högra arm och den utnyttjade han verkligen när han gav rapp till dessa grabbar. Själv var jag till ytterlighet uppmärksam på allt vad han yttrade och talade och det kanske till och med återspeglade sig i mina betyg. Det var ett stort plus för mig. Jag uppmärksammade honom också på annat sätt, nämligen att man kunde som pojke ha åtskilliga skämt för sig bara man hade på känn var skolläraren fanns. När vi skolbarn talade med varandra kallade vi honom nog mer för Hellström än vi sa skolläraren om honom. Vid direkt tilltal undvek vi ofta att använda någon titel.

Han var, som sagt, mycket sträng. Eftersom han var så hetlevrad blev han oerhört vredgad när något inträffade och då slog han med full kraft. Jag minns en gång han hade två stycken som han skulle bestraffa. Vid detta tillfälle så piskade han den första grabben med mer än ett trettiotal mycket, mycket kraftiga rapp. Se'n skulle den andre ha stryk. Han hade stora träskor, men hur han fick tanken på detta som hände, det vet jag inte. I alla fall när han gick ur bänken för att gå fram till folkskolläraren, så hoppade han högt och så skrek han: "Snälle, goe' Hellström, slå mej inte, slå mej inte!" Han skrek för full hals så det ekade. Det måste hörts även in till småskolans sal. Det var inte möjligt för Hellström att fullborda det han tänkt. Det var de som påstod att det fanns grabbar som anade vad som skulle kunde hända dem. Därför var de ytterligare förstärkta innanför byxorna för att isolera känslan av dessa rapp som han utdelade. Det fanns grabbar som var så hårda att inte en tår kom fram, de lågo helt oberörda på hans knä. En som kallades Jalle han fick en gång 21 rapp (jag räknade dem ibland). Jag tyckte det var mycket, mycket obehagligt, men jag var inte rädd, för jag visste att det knappast gick ut över mig. Jag hade, ja inte precis medhåll, men min far och Josef Hellström respekterade varann och de hade en del samarbete. För att återgå till Jalle så fick han stryk för fullt och omedelbart därefter var det rast. Vi gick ut i samlingsrummet, som vi kallade det. Då var det en som hette Elof, han fick ibland för sig att rimma. Han rimmade på det här sättet:

*Stackars Jalle, hatad av alla
hatad av Hellström, hatad av alla.*

Då grät Jalle. Det var ju någon typ av mobbing. Det var väldigt elakt gjort av Elof. Men det kunde vara så där. Däremot min kusin Knut och jag, vi brottades lite, titt och tätt, inte på ilska utan det kunde va' att se vem som var starkast just den dagen. Vi svängde runt där i samlingsrummet. En gång stod Gösta med huvudet mot en fönsterruta. Han skulle ta fram mat som fanns där under sittplatsen vid fönstret. Vi stötte till honom så han satte ut huvudet genom rutan. Det var givetvis vårt fel. Vi kände oss ganska skrajsna för det där. Hade man varit lite mera mogen då hade man bara gått och anmält det, men det gjorde vi inte. Så vi hade inte nå'n vidare trevlig middagsrast, vi oroades ju för det där. Men i alla fall, det ordnade sig bra för oss. När vi kom in och hade suttit en liten stund så vandrade Hellström runt omkring och kom ut i samlingsrummet och fick se rutan utslagen. Han in förstås och röt till: "Vem har slagit ut den där fönsterrutan?" - "Det har vi," sa Knut och jag. Vi satt i samma bänk och reste oss upp samtidigt. "Jag ska betala den", sa jag och drog handen åt fickan. (Jag hade alltid pengar på mig. Jag var väl i tredje klass i folkskolan då.) Hellström, han blev väl helt förbluffad. "Nej, nej, nej det tar vi ur skolkassan", sa han. Vi slapp undan med det. Det blev ingenting mer. Han hade ett stort skåp i skolsalen, då han öppnade skåpdörren blev det en springa mellan skåpet och dörren. När han gick bakom dörren kunde han titta ut genom springan och se om vi busade eller hade spex för oss (som vi nästan alltid hade när det gavs tillfälle), vi satt längst ner på den tiden, i tredje, fjärde klass, men även då var jag ytterst skärpt på var Hellström var så jag råkade aldrig illa ut. En gång röt Hellström till: "Helge, varför skrattar du?" Helge hade ett enda stort brett leende i sitt ansikte. Han reste sig sakta, sakta upp ur sin bänk.

(Forts. på sidan 20)

(Forts. från sidan 19)

Från det här oändligt leende ansiktet förändrades hans ansikte successivt, successivt, undan för undan. När han kom upp i full ställning var hans ansikte alldeles gravallvarligt. "Skrattar jag?" sa Helge. Hellström kunde inte finna annat än att han var allvarlig. Så det blev ingenting.

Jag minns en annan gång det hände något humoristiskt.

Det var en som hette Sture, som satt mitt emot mig, på vänster sida, med en gång emellan. Han signalerade att någonting var på gång. Det var en loppa som hade kommit loss och lös. Hon hoppade nästan så högt som katedern, men inte riktigt. För varje hopp kom hon lite längre framåt mot katedern. Vi beundrade den där loppan! Men vi förlorade den ur synhåll innan den kom fram till katedern.

Han var hård, som jag nämnde, även när det gällde sina egna döttrar så kunde han ta dem i håret och lyfta dem ur bänken. Det var fruktansvärt! Han gjorde ingen urskillnad i sådana fall.

Men å andra sidan, sådana som han fick agg till, då satt det nog i på ett särskilt sätt, för då tåldes det inte mycket förrän han blev starkt irriterad eller tog till hårdhandskarna.

För min del, och så var det även för min hustru Elin, som är 3½ år yngre än jag, så drabbades vi aldrig av hans ilska eller ovett. Det gällde också min kusin Knut och även en del andra.

Men en del, som blev orättvist behandlade av honom, de menade att när de blev vuxna då skulle de ge igen. Men jag tror inte att det skedde. Inte vad jag vet, i alla fall.

Men en morgon när Knut och jag kom till skolan, låg det en massa stenar, mellan 12 - 18 stycken, utanför byggnaden på gavelsidan. De var knytnävstora och på byggnaden var märken i virket där stenarna hade slagit an.

Byggnaden var mörkmålad, så det var liksom avskavt där stenarna träffat. Förövarna hade passat så de inte hade slagit ut något fönster men det hade säkert varit obehagligt att höra detta dunkande, om han låg där inne. Hur det hade gått till under natten, det känner jag inte till.

Men Hellström var nog klok att inte ställa några anklagelser mot någon. Han bara tystade ner det. - Det var kanske grannar till honom, två eller tre bröder, som hade gjort det. Hade han gett sig till att bråka hade det blivit mycket mer problem.

Hellström kunde, liksom eleverna, ibland trampa i klaveret. Vid ett tillfälle hade han sagt 'kärringen' om en dam. Det kom fram till henne så en eftermiddag efter skolans slut kom hon och bad om ett samtal med honom. Han fick sig en riktig utskällning, han behövde minsann inte kalla henne för kärring. - Han talade själv om det i något sammanhang, inte så särskilt långt efter. - "Jag säger aldrig kärring mer, jag säger gumman", sa han.

För att belysa hur det kunde vara på den tiden, som kontrast mot nu, då alla är du med varandra, vill jag berätta följande. Vid ett tillfälle var det, jag ska kanske inte säga 'pamp' men det var en av de förmögnare i bygden som hade bjudning på lördagskvällen. Då satt de, en tre, fyra stycken, vid ett bord, även denne Josef Hellström. De drack lite grann vin och det blev nog lite, lite muntrare. De kom överens om att lägga bort titlarna. Det var ju någonting mycket, mycket omständligt på den tiden. Det gick inte hur som helst. De måste vara någorlunda i samma rangställning t. ex. I alla fall de lade bort titlarna. Detta var på lördagskvällen. På tisdag och torsdag slutade vi skolan redan klockan två.

På tisdagseftermiddagen tog Hellström sin promenadkäpp och vandrade vackert och stiligt ner till den här personen som han hade lagt bort titlarna med. Han lyckades träffa honom ute i trädgården. De pratade lite så sa Hell-

ström: ”Ja, vi var ju tillsammans i lördags på en mycket trevlig festlighet, men det kanske var lite förhastat det där som skedde då. Vi låter väl titlarna gå tillbaka, som det var förut.” - Det fick bli så. - Detta sagt för att belysa hur det kunde gå till på den tiden.

Vi hade slöjd tisdag och torsdag. Slöjdsalen var på övervåningen över folkskolan.

Över småskolans sal var det en lägenhet, där bodde Charlotta Larsson. Man kan jämföra med dagens situation. Hon skulle bära sitt vatten från brunnen och uppför denna långa trappa. Diskvatten och avfall fick hon bära nerför trappan och ut i ängen någonstans. Tänk så tungrovt om man jämför med nu. Där bodde hon i över 40 år.

Hon var också en älskare av aga. Hon gjorde så här när hon skulle bestraffa: Då skulle barnen lägga sina händer på pulpeten och så slog hon, ibland kanske t. o. m. med linjal på fingrarna. Det är rent otroligt! Att hon bara vågade! Ofta så lade barnen inte upp händerna självmant utan då fick hon ta sin vänstra hand och hålla denna elevens hand på pulpeten och se'n slog hon tvärsöver, i bästa fall med ett mjukt ris.

Hon var frireligiös och upplevde religionen väldigt starkt. Hon talade i tungor när hon blev riktigt i extas.

Jämförd med Hellström så var hon på sitt sätt inte mottaglig för någon sorts känsla eller uppfattning. Hellström däremot, han var lite så där. Längre fram, vid ett tillfälle, så sa han om henne: ”Inte var hon så där varken bedårande eller förförisk utan mer, som man säger, en främmand katt som går på en stenmur `rör man den inte så klöser den inte`.

Men för att återgå till denna slöjdsal, som vi hade där uppe. Det var diverse olika ting som vi snickrade till. När vi hade hållit på några år så var det ganska invecklade saker vi fick göra, t.ex. att knuta ihop snedställda gavlar på vissa lådor eller askar eller degråg.

Vid ett tillfälle så fick Hellström bud att någon kom och sökte honom eller vad det nu var. I alla fall så gick han undan, han gick ner. Vi blev alltså ensamma.

Då var det en av grabbarna, som behövde gå ut, men det var ju jobbigt, tyckte han. Vi hade en sliph som det alltid var vätska i, så han ökade på vätskeinnhållet där i stället, rätt åtskilligt. Men det bar sig så oturligt att när Hellström kom tillbaka så skulle han slipa hyveljärnen. Slipstenen var ganska liten, så man fick veva på rätt så fort. Desto mer fradga blev det ju, varför Hellström snabbt upptäckte vad det var fråga om.

Han kastade upp en blick och blev med en gång klar på vem det var. Grabben anade att han var misstänkt och kastade sig handlöst nerför trappan. I den där höga trappan var det en gumma som höll på att skura. Men grabben klarade både henne och skurbaljan.

Det gjorde däremot inte Hellström. Utan i hastigheten hoppade han med båda fötterna i baljan med vatten i. Grabben klarade sig i alla fall den dagen, hur det blev dagen efter det vill jag låta vara osagt. Men jag skulle nästan tro, att Hellström hade lugnat ner sig och tänkt sig in i det hela. Tänkt det som ett pojkstreck! Så jag tror nog att grabben inte fick så mycket stryk ändå.

Hellström talade mycket historia, han var mycket beläst. Han hade läst böcker av Verner von Heidenstam, Selma Lagerlöf, Snolsky och allt vad de nu hette på den tiden, som han talade om. Han relaterade dem och i de flesta fallen beundrade han dessa författare.

Hellström var också en av pionjärerna tillsammans med folkskollärare Nordstrand i Mortorp när det gällde Mortorps lokala sjukkasse. (Om detta

(Forts. på sidan 22)

(Forts. från sidan 21)

får vi läsa i ett annat nummer av Hembygdsbladet.)

Han köpte en ganska stor skogsgård i Källebäck, som han arrenderade ut till Karl Söderqvist (det var Harald Söderqvists far). Söderqvist hade gården i 10 år.

Därefter flyttade Hellström till den lilla byggnaden som han kallade Villa Semesterhem. Han anlade en fin fruktträdgård även där. Den stora byggnaden fick hans son och dennes fru disponera. Sonen köpte senare gården. På den tiden, 1935, hade min far flyttat härifrån. Elin och jag fanns här och våra barn föddes efter hand. Det hände ofta att Josef Hellström kom och hälsade på. Ibland hade han något ärende med skor men ibland var det bara för att prata bort en stund.

Det var då en helt annan situation än i skolan. Han talade om hur han såg på saker och ting, ibland också sådant som rörde hans skoltid. Man såg det med andra ögon då. Och jag har trevliga minnen av honom också på det sättet. Men som jag tidigare har berättat så trampade han ibland i klaveret. Vid ett tillfälle berättade han att han var på en fest. Det var en kantorsfru, inte härifrån Mortorp utan från S:t Sigfrid, hon spelade piano, utomordentligt skickligt. När hon hade spelat några stycken sa Hellström "Jag minns en gång jag var på en konsert, det kostade 7 kronor. Jaa," fortsatte han, "då var detta värt 75 öre." - Det var ju inte precis så artigt sagt av honom.

Han hade haft en hårdför ungdom att handskas med. Det var 36 - 43 ungdomar, fördelade på fyra klasser. Det skulle vara ordning och disciplin. Han skulle också leda dem i deras utbildning, (ge dem kunskaper). Man måste även beundra honom. Han var, som jag nämnde förut, en hetlevrad person. Hellström såg relativt bra ut, men förmodligen la han lite grann smink på kinderna. Efter 40 - 50-årsåldern hade han som regel promenadkäpp när han var ute och vandrade.

Omkring sekelskiftet undervisade han även vid Förebo skola. Hur den tjänstgöringen lades upp kan jag inte redogöra för. På den tiden hade han ridhäst så han red dagligen mellan skolorna i Betekulla och Förebo.

Som jag nämnde, han kom ofta hit och hälsade på så vi blev allt lite fästade vid varandra. Ibland kom han ut och var bland lantbrukarna här, hade kanske lantbruksföredrag eller något speciellt som han talade om. Han var då i 65 - 70-årsåldern. Ibland så tillfogade han, efter sitt anförande: "Ni får ha överseende med mig om jag eventuellt har sagt någon felaktighet. Ni vet, jag har haft en liten, liten hjärnblödning." - Han tog det på det sättet.

Andra gånger kunde han säga: "J a g ä r e n m y c k e t e n k e l m a n ." Det var egentligen inte orden, det var nyanseringen, hur han uttalade det, som sa allra mest. I och för sig ville han inte vara en enkel man, men han uttryckte sig så.

Längre framöver så utstakade han allt på olika sätt. T.ex. vid hans bortgång 1940, då hade han tänkt sig att tre släktingar skulle bära och tre av hans skolungdomar. De var ju vuxna nu, en del rätt gamla. Självt hörde jag till de yngre.

Jag var en av de tre skolungdomar som bar hans kista till den sista vilan. Han vilar på kyrkogården i Mortorp.

Nertecknat av Ingrid Johansson